

AGRICULTURA ȘI ȚĂRANUL ROMÂN ÎN OPERA (SCRIERILE) LUI NICHOLAS GEORGESCU-ROEGEN

Aurel LUP, Liliana MIRON

lupaurel@yahoo.com

Abstract: The paper tries to bring back in public memory a part of the scientific work of a great Romanian mathematician and economist, Nicholas Georgescu-Roegen, especially the part concerning Romanian agriculture and Romanian peasant. Born in Constantza, he finished his secondary and university studies in Romania, then he obtained the titles of philosophy doctor at Sorbona and later merited professor of Vardelbilt University (USA). He was member of many academies and scientific associations in USA or another countries, he BECAME HONORIFIC MEMBER OF THE Romania Academy, in 1990. At its turn, „OVIDIUS“ University conferred him doctor „honoris causa“ title.

From the vast opera of the surnamed savant between savants and economist between economists we stopped above the second tom from his works, named „National Economy, Agricultural Economy, Demography“. There are analyzed the agriculture of '30 of XXth century and its main actor, the romanian peasant.

Keywords: agriculture, economy, peasant.

INTRODUCERE

Nicholas Georgescu-Roegen s-a născut la Constanța, la începutul lunii februarie 1906. Fiu de ofițer, a absolvit liceul militar de la Mănăstirea Dealu. Apoi a urmat cursurile Facultății de matematică din București. Elev și student eminent va obține o bursă pentru doctorat

în statistică la Sorbona, apoi va lucra o perioadă la Londra cu Karl PAERSON, fondatorul statisticii matematice. Beneficiar a unei burse Rockefeller, Georgescu-Roegen a fost cooptat în echipa profesorului SCHUMPETER de la Universitatea Harvard din care făceau parte nume sonore în domeniu precum: LEONTIEF, LANGE, SAMUELSON.

Întors în țară, ocupă diferite funcții de răspundere în organisme de specialitate, dar în 1948 este obligat să părăsească țara, stabilindu-se definitiv în SUA. Din vasta sa operă au fost publicate numeroase cărți, printre care: *Entropy* (1980), *Entropy and Bioeconomics-Precceedings* (1990), *Entropy and the Environment* (1999). În limba română au apărut în 1979 *Legea entropiei și procesul economic*, iar în anii '90 Editura Expert, București, a publicat operele complete ale lui Georgescu-Roegen, cel de al doilea volum, *Economia României. Economie națională. Economie agrară. Demografie*, constituind tema comentariului nostru.

Georgescu-Roegen a vizitat România în anii 1971 și 1994, când Universitatea „OVIDIUS” i-a conferit înaltul titlu de „*doctor honoris causa*”. Întors în SUA, se va stinge din viață la puțin timp.

2. STADIUL CUNOAȘTERII PROBLEMEI

Opera economistului – matematician – statistician Georgescu-Roegen este cunoscută mai mult în străinătate. Paul SAMUELSON laureat al Premiului Nobel l-a caracterizat ca: *Un mare spirit al epocii, unul dintre savanții pe care viitoarea istorie îl va așeza printre aceia care au gândit și au acționat cu mult înaintea timpului lor...*

În ceea ce privește cercetarea economică agrară de o profunzime deosebită, începând cu filozofia țăranului, teoria economică agrară, analiza statistică și a proceselor de producție din agricultură, sunt lucrări puțin cunoscute, necunoscute sau cel puțin nebagate în seamă de economiștii agrarieni din perioada postbelică a României.

Temporal, cercetările de economia agriculturii ale lui Georgescu-Roegen au în vedere perioada interbelică a anilor '30, dar comentariile apar în anii '70 și sunt analizate în contextul cunoașterii opțiunilor și realităților din agricultura românească tributară modelului sovietic de sorginte marxistă.

De remarcat faptul că unele probleme de o importanță deosebită, precum suprapopulația agrară, dimensiunea economică a exploatațiilor agricole, relațiile dintre oraș și sat, psihologia și chiar filozofia țăranului român, teoria economică agrară, dezvoltate de Georgescu-Roegen, nu sunt amintite în literatura de specialitate din ultimele șase decenii, nici măcar pentru a fi combătute. Este unul din motivele pentru care autorii prezentului material încearcă să readucă în memoria publică de specialitate studiile și cercetările de economie agrară ale marelui savant român.

3. REZULTATE ȘI DISCUȚII

3.1. *Teoria economică și studiul Economiei Agrare*¹

Interesul autorului pentru studiul economiei agrare nu derivă doar din faptul că România era la vremea respectivă o țară, mai mult sau mai puțin *eminamente agrară*. În perioada elaborării studiului (1960) o mare parte din populația mondială, peste 1,3 miliarde de oameni, trăia încă în cadrul unei economii de subzistență, respectiv ca țărani. Aceștia produceau doar circa 30% din producția agricolă mondială deși reprezentau 60% din populație.

Cu toate că aceste societăți se caracterizau printr-o suprapopulație agrară, deci în modele economice necapitaliste, acestea n-au suscitât interes pentru economiștii clasici adepți ai economiei și dezvoltării de tip capitalist.

Cel de-al doilea volum al operelor complete ale savantului român, publicate așa după cum am mai amintit de Editura Expert, tratează economia României. Dar cum în anii '30 ai secolului XX economia țării era preponderent agrară, volumul tratează practic exclusiv economia agrară și demografia, care ținând seama de ponderea populației rurale de peste 80% în perioada respectivă, și aceasta era... tot rurală.

Lucrarea *Economia României* este structurată în trei părți:

Partea I: Economia României cuprinzând: Inventarul agricol, Comerțul agricol al României întregite 1919–1938, Veniturile individuale, Prețurile, Costul vieții, Avuția națională.

¹ Studiul a fost publicat prima dată în 1960, iar în 1976, completat, a fost inclus în volumul *Energy and Economic Myths*, Pergamon Press Inc. New York, Toronto, Oxford, Sydney, Frankfurt, Paris.

Partea a II-a: Agricultura; Procesele de producție în agricultura și industria alimentară; Teoria economică și studiul economiei agrare; Aspecte instituționale ale comunității țărănești.

Partea a III-a: Demografia și alte teme.

Întrucât o sinteză – fie ea oricât de concentrată – a lucrării ar umple câteva zeci de pagini, am considerat decent să ne oprim asupra câtorva fenomene, care aproape după un secol, întâmplător sau nu, prezintă o neverosimilă asemănare cu starea actuală a agriculturii și a țaranului român sau a ceea ce a mai rămas din el. Iar acolo unde situația este diferită, lipsa unei explicații raționale este evidentă.

Este una din cele mai interesante și mai originale teme tratate în volum. Georgescu-Roegen este preocupat până la obstinație, am putea spune, de studiul și analiza diferențelor între economia rural-agrară, pe de o parte, și economia neagricolă, industrială, pe de altă parte. Această preocupare, oarecum aparte, derivă, poate, și din interesul pentru șansele unor populații majoritare pe mai mult de 2/3 din suprafața locuită a planetei, inclusiv în România.

După explorări bibilografice exhaustive, după ample investigații personale atât în Europa cât și în Lumea Nouă, Georgescu-Roegen ajunge la concluzia că: *economia agrară constituie o realitate fără teorie* și că o teorie economică agrară este absolut necesară mai ales în țări cu populație țărănească numeroasă, cu *suprapopulație țărănească*, printre care figurează și România, chiar și în anul de grație 2012.

În elaborarea acestei teorii schițate doar, în capitolul menționat se pleacă de la analiza pertinentă a deosebirilor între economia rurală cu actorul său principal, țaranul, și economia neagricolă, în special economia industrială, cu actorul său principal, proletarul. În studiul economiei agrare se mai face precizarea că aceasta are în vedere nu orice economie agrară (aceea din țările dezvoltate), ci economia agrară suprapopulată, adică aceea din țările cu suprapopulație agrară, tipul de economie pentru care economiștii clasici n-au manifestat nici un fel de interes. Printre aceștia din urmă se numărau și economiștii marxiști.

Evenimentele și tensiunile în relațiile internaționale, între statele de pe diferite trepte de dezvoltare, implicit cu ponderi diferite a populației rural-agrare, i-au obligat până la urmă pe economiștii clasici să se ocupe și de studiul formelor de economie necapitalistă. În

schimb, un curent de gândire mai puțin cunoscut, „**agrarianismul**”, și-a propus ca obiect de studiu economia țărăneasă. Agrarienii aveau însă, după Georgescu-Roegen, aversiune față de analiza teoretică cantitativă, motiv pentru care n-au reușit să se facă înțeleși.

În schițarea unor teorii economice, Georgescu-Roegen pleacă de la următoarele principii:

O teorie nu este decât un fișier logic al cunoștințelor noastre concrete într-un domeniu fenomenologic dat;

Orice teorie trebuie să corespundă unui domeniu specific al realității;

Dificultatea de a delimita sfera de cuprindere a unui domeniu, spre exemplu: unde se termină știința economică și unde începe etica;

O teorie care reflectă în mod corespunzător un sistem, cel capitalist spre exemplu, nu poate fi utilizată cu același succes într-o analiză a altui sistem economic, cel feudal spre exemplu².

În acest sens este citat Kautski: în *Capitalul*, Marx și-a propus doar studiul modului de producție capitalist, nu formele comune tuturor societăților, care n-ar fi condus decât la banalități.

O teorie economică pentru a fi operațională, respectiv pentru a putea servi ca îndrumar la elaborarea unei politici economice trebuie să aibă în vedere un anumit tip de economie și nu mai multe în același timp.

Între orașul industrial și satul agricol există o diferență de filozofie determinată de natura vie care impune lui *homo agricola* un gen de restricții cu totul deosebit de cel impus lui *homo faber* de către materia neînsușită. De altfel, până în prezent, literatura de specialitate menționează că una din principalele caracteristici ale agriculturii, aceea de a manipula organisme vii cu ritmuri de viață, care nu pot fi modificate de om decât într-o foarte mică măsură.

Teoria economică standard presupune un comportament hedonist al întreprinzătorului care urmărește maximizarea profitului. La rândul său, teoria marxistă împarte actorii economici în clasa întreprinzătorilor monopolști interesați doar ca să facă bani prin apropierea mijloacelor de producție și proletari care încearcă să-și vândă forța de muncă la un preț cât mai bun, îmbunătățindu-și astfel nivelul de trai.

² Prin sistem feudal Georgescu-Roegen înțelege economiile agrare în cadrul cărora predomină relațiile necapitaliste.

În concepția lui Georgescu-Roegen cele două teorii sunt complementare ele deosebindu-se prin instituții și nu prin tehnologiile utilizate.

În structura instituțională statală, preconizată de marxiști, clasa țărănească lipsește, iar economia țărănească nu constituie un obiect de studiu. Sunt citate unele afirmații ale lui Marx, după care țărănimea nici nu constituie o clasă socială, ci doar *un sac de cartof*, iar în Manifestul Comunist acesta denunță *idiotenia vieții rurale*.

3.2. Economia de scară în agricultură

Una din cele mai interesante teorii, originală, controversată, până la infirmarea ei de practică, se referă la negarea celor mai multe din avantajele economiei de scară în agricultură. Economistul român exemplifică: *poți pune grâu la încolțit într-un ghiveci sau poți crește pui într-o curticică din spatele casei dar nici un amator nu va putea construi un automobil cu uneltele din atelierul său.*

Sunt invocate în primul rând ciclurile biologice ale plantelor și animalelor care pot fi modificate de om în foarte mică măsură, comparativ cu industria, care prin mecanizare, ca și prin formule organizatorice noi, poate fabrica cele mai diverse produse, într-un timp din ce în ce mai scurt.

Aceste argumente obiective, am spune noi, contrazic teoria lui Marx care susținea că legea concentrării se aplică atât în industrie cât și în agricultură. Se știe, de altfel, că Marx nu a studiat economia țărănească.

Bazat pe evoluția istorică a faptelor, și anume că în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, concentrarea în agricultură descreștea încontinuu, iar țărani în loc să se proletarizeze se transformau în fermieri, Georgescu-Roegen va afirma că: *nici o altă aberație teoretică n-a fost infirmată de evoluția istorică atât de prompt și atât de categoric ca legea marxistă a concentrării în agricultură.*

Cele trei reforme agrare din România, 1864, 1921 și 1945, aveau drept scop tocmai deconcentrarea marilor exploatații agricole și transformarea țaranului într-un mic producător al cărui principal mijloc de producție era constituit din lotul de pământ atribuit. Reformatorii agriculturii românești considerau că pentru perioada respectivă, anterioară celui de-al doilea război mondial, suprafața minimă

considerată sustenabilă pentru o familie era de 5 hectare, iar unii economiști precum V. Madgearu aveau în vedere ferme familiale de 10–12 hectare. (Mărimea medie a exploatațiilor agricole din UE–15 este în prezent – 2010 – de 20 hectare).

Sub influența teoriei marxiste, în fosta URSS au fost constituite în mod forțat exploatații agricole de mari dimensiuni. Scopul declarat – avantajele economiei de scară, scopul ascuns – proletarierea țăranimii. Rezultatele obținute se cunosc.

3.3. Agricultură românească. Evoluții istorice

Proprietatea funciară și exploatarea. La începutul anilor '30, proprietatea funciară medie privată era în România de 3,51 ha, cuprinsă între 9,88 ha în Dobrogea și 2,76 ha în Transilvania, sau 2,54 ha în Oltenia.

În 2007, proprietatea medie era de 3,57 ha pe exploatare, cu peste 8 ha în județul Constanța și circa 2 ha în Oltenia.

Ca și acum aproape un secol, există discrepanțe deosebit de mari între mica exploatare individuală, de subsistență, și marea exploatare. Deosebirea constă în tipul de exploatare. Înainte de reforma agrară din 1921, marea exploatare agricolă era compusă din moșii, acum din neolatifundii, cu teren în proprietate și arendă de zeci de mii de hectare.

Un indicator economic deosebit de important, de analizat este cel al veniturilor exploatarelor agricole, inclusiv a venitului mediu la hectar în funcție de profilul și mărimea exploatarei.

Spre exemplu, cele mai mari venituri la unitatea de suprafață se obțineau în anii 1931–1932, la vii, 1550 lei/ha, urmate în ordine de grădinile de legume, 1.095 lei/ha, livezi, 972 lei/ha, culturi de câmp, 635 lei/ha. În prezent ordinea ar fi: legume, vii, pomi, cultură mare. Deosebit de interesant apare venitul la hectar, precum și ponderea valorică a producției consumate și vândute în funcție de mărimea exploatarei.

Tablelul nr. 1 Distribuția veniturilor exploatarei agricole la hectar și ponderea valorică a autoconsumului și a produselor vândute în funcție de mărimea exploatarei (după anchete ICAR din 1930–1931)

Mărimea exploatații	Venitul pe hectar – lei -	Valoarea autoconsumului lei/ha	Ponderea produselor vândute din venitul total %
Sub 3 ha	6510	3841	41,0
3–5 ha	4876	2796	52,6
5–10 ha	4565	2145	53,0
10–20 ha	3964	1599	59,6
Peste 20 ha	2967	945	68,1

Georgescu-Roegen deosebește trei categorii de exploatații:

a) Până la 5 hectare, în care mai mult de jumătate din produse evaluate valoric servesc la întreținerea familiei.

b) Între 5 și 10 ha, unde ponderea produselor vândute întrece valoarea autoconsumului.

c) Exploatații mai mari de 20 hectare, în care peste 2/3 din producție este vândută.

O comparație cu actuala situație ne-ar conduce la următoarele concluzii:

1. Mica gospodărie țărăneasă nu era exclusă de la economia de schimb și cu atât mai puțin acum, când până și unele *input-uri* din producția exploatației sunt cumpărate (semințele, spre exemplu).

2. În perioada interbelică exploatația de 5 hectare era sustenabilă economic pentru nevoile unei familii medii, pe când în prezent o exploatație agricolă cu profil cerealier de 50 de hectare nu este sustenabilă.

Georgescu Roegen descrie și caracterizează în continuare tipologia comunităților țărănești din România, economia țărăneasă și știința economică tradițională, dimensiunea comunităților rurale, fiziologia economică a comunităților țărănești, tradițiile țărănești, comportamentul economic al țăranului în relațiile sale cu lumea exterioară, respectiv cu orașul și orașeanul.

Comportamentul economic al țăranului și relațiile acestuia cu lumea nerurală, burgheză i-au oferit lui Georgescu Roegen prilejul de a combate numeroase din miturile și falsele caracterizări aparținând nu numai nețăranilor de rând, dar și unor personalități științifice.

3.4. Comportamentul economic al țărănului

Georgescu Roegen combate afirmațiile experților guvernamentali care pretind că țăranii sunt de o *indolență proverbială* și nu au nici o altă aspirație decât aceea de a avea cu ce trăi. Pe scurt, sunt inerti din punct de vedere economic. Dacă însă, în loc să fie harnic, frugal și chibzuit, afirmă Georgescu-Roegen țărănul ar fi fost din fire indolent și inert din punct de vedere economic, nu ar fi existat nici o temelie pe care să se poată dezvolta civilizația urbană. Și nu încapă nici o îndoială că relația inițială dintre sat și oraș nu a fost o relație de simbioză ci una de parazitism. Mai mult o parte din acest parazitism continuă să existe aproape pretutindeni; orașul și-a menținut dominația asupra satului prin pârgھیile fiscale și forțele de ordine ale statului și nici măcar instituțiile democratice nu a eliminat cu totul această dominație (Kautsky, 1900).

Aparenta indolență a țărănului poate să nu fie în realitate decât o lipsă de activitate, involuntară, impusă de caracterul limitat al resurselor de sol și echipamente.

Despre deciziile economice ale țărănului găsim două păreri opuse:

1. Acestea sunt în întregime determinate de norme tradiționale, deci inflexibile, și în consecință, practica economică a satului este cel mai adesea în contradicție cu principiul economic al maximizării produsului sau activității.

2. Economisții standard susțin de regulă, că, oricare ar fi fricțiunile existente într-o economie sătească, această economie trebuie să se conformeze principiilor dominante cuprinse în aparatul analitic al teoriei dominante.

Despre țărăn s-a mai spus și că este foarte individualist. Există mult adevăr în această opinie, dacă termenul de *individualist* este corect utilizat în această împrejurare. Trăind într-o societate în care nimeni nu are nevoie de un ecuson cu numele lui, atunci când oamenii se întâlnesc, țărănul, în mod natural, are un respect total pentru fiecare om în parte.

Într-un sat *oricine*, chiar și omul cel mai sărac, este *cineva* și nu un simplu nume sau număr. Nimic nu ar putea jigni un țărăn (spune Georgescu-Roegen) mai mult decât faptul că un țărăn nu cunoaște pe fiecare om din sat. Țăranii sunt gata oricând să se ajute între ei, să cunoască pe fiecare sătean prin trăsăturile lui bune sau rele.

Neîncrederea în oraș

Țăranul privește orice idee, sau persoană venită de la oraș, cu suspiciune, și pe bună dreptate. Istoria e plină de cazuri prin care, recurgând la tot felul de trucuri, unele mai ingenioase ca altele, orașul a păcălit nu odată satul, făcându-l să accepte târguri păguboase.

De-a lungul anilor, țăranul a învățat astfel singur, din propriile pățanii, să nu aibă încredere în vorba celor de la oraș. Mai degrabă, el se dă de partea stăpânilor lui direcți, moșierii, împotriva forțelor burgheziei, și aceasta nu pentru că ar fi reacționar (cum îl acuză unii), ci din cauză că moșierii se opuneau tendinței orașului de a împieta asupra intereselor satului.

Pentru țăran nu contează dacă ceea ce-i parvine de la autoritățile de la oraș sunt obligații fiscale sau sfaturi tehnice. De la autorități țăranul nu așteaptă decât să fie lăsat în pace.

CONCLUZII

1. Nicholas Georgescu-Roegen a efectuat una din cele mai pertinente analize a economiei agrare din România din perioada anilor '30, analiză puțin cunoscută și aproape lipsită de referințe în literatura de specialitate de azi.

2. Importanța studiilor agrare efectuate de către Nicholas Georgescu-Roegen pentru actualii cercetători dar și pentru factorii de decizie rezidă în faptul că numeroase aspecte ale agriculturii și ale vieții rurale, într-o perioadă de aproape un secol, nu s-au schimbat, sau cele ce s-au schimbat nu au avut o evoluție pozitivă, ca de exemplu:

a) Dimensiunea medie a exploatațiilor țărănești era cuprinsă în anii '30 între 2,54 ha, în Oltenia și 9,88 ha, în Dobrogea, iar în 2007, aceeași exploatație individuală era cuprinsă între cca. 2 ha, în Oltenia, și 8 ha, în Dobrogea.

b) Exploatații mici, în jur de 5 ha, susțineau economic o familie de țărani, în condițiile în care mai mult de jumătate din producția obținută reprezenta autoconsumul. În exploatațiile de peste 20 ha, mai mult de 2/3 din producție era destinată schimbului. În prezent, o exploatație cu profil de culturi de câmp mai mic de 50 ha nu poate susține economic o familie.

Comportamentul economic al țărănului s-a adaptat noilor condiții ale economiei de piață, fără ca aceasta să-i îmbunătățească situația materială.

4. Ațitudinea țărănului față de oraș – înțelegând prin aceasta totalitatea agenților cu care vine în contact (instituții, agenți comerciali) – rămâne rezervată, întrucât din experiența de zi cu zi acesta se convinge de ineficiența propunerilor măsurilor de orice fel asupra bugetului gospodăriei sale.

5. Ca obiect de studiu, în scopul elaborării unor strategii viabile pentru țărănul român, opera lui Nicholas Georgescu-Roegen rămâne de strictă actualitate.

Bibliografie

[1] Axenciuc V., (coord.): *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*. Volumul II Agricultura. Ed. Academiei Române, București, 1996.

[2] Lup A.,: *Human resource and agricultural environment. Productivity and degree of utilisation*. Lucrări științifice seria Agronomie, vol.48. USAMV Iași, 2005.

[3] Lup A.,: *Elemente de istorie și retrologie agrară*. Ed. Ex Ponto, 2006.

[4] Lup A.,: *Introducere în economia și politica rural-agrară*. Ed. Ex Ponto, Constanța, 2007.

[5] Georgescu-Roegen Nicholas: *Economie națională. Economie rurală. Demografie*. Ed. Expert, București, 1993.

[6] Zahiu Letiția și colab.,: *Agricultura în economia României între așteptări și realități*. Ed. Ceres București, 2010,

[7] x x x: Anuarele statistice ale României.